

A sajátos nevelési igényű (SNI) gyermekek tehetségének egyéni mentorálása

Mező Katalin és Mező Ferenc

A 2011. évi CXCV. törvény 4.§. 13.a) pontja a különleges bánásmódot igénylő gyermekek, tanulók körébe sorolja a sajátos nevelési igényű (érzékszervi, mozgásszervi, beszéd-, értelmi fogyatékos, autizmus spektrum zavarral vagy egyéb pszichés fejlődési zavarral küzdő) gyermekek mellett - többek között - a tehetségeket is. Noha e két gyermek-, tanulócsoporthoz két külön kategóriaként van feltüntetve az említett paragrafusban, egymást mégsem kizáró fogalmi kategóriákról van szó! A fogalmak közös metszetét alkotják azok a tudományos, művészeti, sportbeli területen kiemelkedő teljesítményt nyújtó tehetségek, akik veleszületett vagy szerzett fogyatékossgal, pszichés fejlődési zavarral élnek.

A tehetség szakirodalom mentornak nevezi a tehetséges gyermekekkel, fiatalokkal (mint mentoráltakkal) bensőséges kapcsolatban álló, konzultációs, tanácsadói szerepet megvalósító személyeket. Tehetségsegítő tevékenységük összefoglaló, rövid megnevezése pedig a mentorálás. A mentorálás általában véve sem feltétlenül csoportos jellegű, az SNI-s tehetségek esetében azonban kifejezetten egyéni, egyénre szabott segítségről van szó. Ez a körülmény a tehetség és az SNI kölcsönhatásából következik (lásd: 1. ábra).

Milyen konkrét területeken szembeülhet egy mentor a sajátos nevelési igényűvel? Lássunk néhány, a sajátos nevelési igényre vonatkozó jellegzetes (egymással kölcsönhatásban lévő) területet, amivel mentori munkánk során találkozhatunk!

Sajátos kommunikáció igénye: mentorként érdemes felkészülni arra, hogy az SNI-s gyerekekkel történő kommunikáció is sajátos lehet. Tájékozódni szükséges azzal kapcsolatban, hogy milyen (szókincsbeli, vizuális-auditív-taktilis csatorna-választásbeli, tartalmi és nyelvtani szintű módosítást érintő) kommunikációs aspektusai vannak a különböző fogyatékossgal élő embereknek. Célszerű végiggondolni, hogy hogyan változnak meg a kommunikáció feltételei a látás-, hallás-, beszéd-, értelmi akadályozottakkal, tanulásban akadályozottakkal, pszichés problémákkal küzdőkkel történő

A SAJÁTOS NEVELÉSI IGÉNY TEHETSÉGRE GYAKOROLT HATÁSA LEGALÁBB HÁROMFÉLE LEHET:

1. Az SNI súlyosan vagy kompenzálható módon korlátozza a tehetségterületen sikeres fejlődést, megnyilvánulást. Mentori stratégia a súlyos esetben: más tehetségterületek felé terelés; a kompenzálható esetben: az SNI-ből eredő problémákat kompenzáló, korrigáló fejlesztés keresése/biztosítása; illetve más tehetségterület felé terelés.
2. Az SNI egyáltalán nem befolyásolja a tehetségterületen való sikeres helytállást. Mentori feladat: támogatás.
3. Az SNI segíti a tehetségterületen való érvényesülést. Mentori feladat: menedzsment támogatás nyújtása a tehetség hasznosulása érdekében.

A TEHETSÉG SAJÁTOS NEVELÉSI IGÉNYRE GYAKOROLT HATÁSA LEGALÁBB HÁROMFÉLE LEHET:

1. A tehetség súlyosítja a sajátos nevelési igényt (például: állapotromlást, járulékos egészségromlást, pszichés fejlődésre ártalmas hatást gyakorol). Mentori stratégia: ártalmak prevenciója, kompenzálása, esetleg más tehetségterület felé irányítás.
2. A tehetség nem befolyásolja lényegesen a sajátos nevelési igényt. Mentori feladat: általában véve vett tehetségsegítés.
3. A tehetség kompenzálja a sajátos nevelési igényt. Mentori feladat: általában véve vett tehetségsegítés.

1. ábra: A sajátos nevelési igény és a tehetség kölcsönhatása

szóbeli és írásbeli kommunikáció során. Triviálisnak, egyértelműnek tűnő dolgokról van szó, ám a tapasztalat azt mutatja, hogy akiknek nincs gyakorlata a különböző SNI-kategóriákba tartozókkal történő kommunikációban, kezdetben – legjobb szándékuk ellenére is – igen nehezen tudnak alkalmazkodni a megváltozott kommunikációs feltételekhez (Mező és Mező, 2015). Például: a látóknak nehézséget jelenthet úgy kommunikálni nem látó társaikkal, hogy közben a vizuális csatornán nem közölhetnek információkat (gesztusaik, mimikáik, szemléltetési kísérleteik nem érnek célba). Ez komoly félreértéseket is okozhat mentor és mentorált között: gondoljunk arra a hétköznapi kommunikációban gyakori esetre, amikor a verbális szinten (például: kimondva) közölt állításunkat arcjátékunkkal, gesztusainkkal megerősítjük, vagy éppen negáljuk (jelezzük, hogy valójában pont az ellenkezőjét szeretnénk kifejezni, mint amit a

szavaink jelentenek). Egy látó partner észlelheti például, hogy a nonverbális/vizuális csatornán azt a jelzést adjuk („nem gondolom komolyan, amit mondtam”), míg a nonverbális/auditív csatornán (hangjátékunkkal), valamint a verbális csatornán (szavainkkal) úgy teszünk, mintha állításunkat őszintén és komolyan gondoltuk. Egy nem látó partner esetében a nonverbális/vizuális csatornán közölt információ nem kerül észlelésre, s ez félreértésekhez, akár konfliktusokhoz vagy balesetekhez vezethet. Ennek analógiájára könnyen elképzelhetjük, hogy az auditív csatorna kiesése a verbális/nonverbális kommunikációból szintén problémák forrása lehet. Ugyanígy problémák keletkezhetnek az értelmi akadályozottaknak szóló absztrakt (elvont) fogalmak közlése során például. Vagy: egy Tourette-szindrómás gyermekkel társalogni a mentornak hozzá kell szoknia a váratlan hangadásokhoz, a szövegbe szőtt obszcén kifejezések

használatához, vagy vállrángatózáshoz stb.. Sorolhatnánk még a példákat, de talán ennyi is elég annak belátásához, hogy a sajátos nevelési igény egyik korrelátuma éppen a sajátos kommunikációban rejlik - amihez mentorként is alkalmazkodnunk kell!

Sajátos szükséglet kielégítési módok: noha az SNI-s gyermekek szükségletei általánosságban véve azonosak, mint társaiké, a szükségletek kielégítése azonban akadályokba ütközhet, nehezített lehet. Ha például Maslow szükséglet-hierarchia modelljének egyes elemeit tekintjük, akkor a következőket látjuk:

1. az olyan fiziológiai szükségletek, mint a táplálkozás, ivás is kihívást jelenthetnek az SNI-s gyermeknek és mentornak egyaránt. Egy éhező gyermek esetleg szól, ha éhes - egy néma gyermek ezt képtelen beszéd révén közölni, csak mutogatással vagy írással, rajzolással tudja közölni ezt. Miközben vakon tapogatózik, egy nem látó gyermek sokkal nagyobb balesetveszélynek van kitéve a konyhában, étkezőben, mint látó társai. Egy testi fogyatékos gyermek önellátásra akár képtelen is lehet. Az értelmi akadályozott gyermek meglepő és veszélyes produkciókat mutathat be az asztalnál a késekkel, poharakkal... Noha a mentor és a gondozó szerep különböző, az könnyen belátható, hogy amíg egy SNI-s gyermek a mentor társaságában van, addig a mentor felelősséggel tartozik érte – s ezt ideális esetben nem szakmai, hanem természetes emberi kötelességként fogja fel.

2. A biztonság iránti igény az SNI-s gyermekekben is megvan, s mivel testi épségük társaikhoz képest nagyobb veszélyben van, ez a szükséglet meglehetősen nagy szerephez jut esetükben. Ezt akkor értjük meg igazán, amikor hallás és/vagy látás nélkül, esetleg toló kocsi próbálunk, mondjuk, az utcán közlekedni... Nem látjuk a jelzőlámpa fényjelzését, nem halljuk a hátulról elénk kanyarodni készülő jármű hangját, s mozgásszabadságunk korlátozott. Értelmi akadályozottként a közlekedés alapszabályait esetleg fel sem fogjuk, pszichés problémák esetén pedig olyan kényszerselekvéseink lehetnek, amelyek miatt újra és újra le kell lépünk a zebrára, majd vissza kell lépünk a járdára, majd ismét le kell lépünk, majd ismét

vissza kell lépünk stb... A mentor egyik lehetséges segítő szerepe a biztonság iránti szükséglet közvetlen kielégítése (például annak érzetése, kommunikálása a gyermek felé, hogy „Itt vagyok! Hozzám bizalommal fordulhatsz, ha bajban vagy! Vigyázok rád!”) és/vagy közvetett kielégítése (például segítséget nyújt annak megszervezésében, hogy az SNI-s gyermek igényeinek megfelelő vigyázó, óvó környezet álljon rendelkezésre).

3. A szociális szükségletek esetében gondoljunk a kor- és sors-társakkal, szeretetkapcsolatokkal való kommunikációs problémákra, vagy az elfogadó/elutasító közösségek hatására. Egy magányban vagy társas magányban (közösségben, s mégis kirekesztve) élő gyermek számára a mentor már pusztán társaságával óriási segítséget, társas támaszt nyújthat. Még ennél is sokkal nagyobb segítséget nyújthat, ha a gyermek köré egy elfogadó, támogató, baráti kortársközösséget tud kiépíteni, amely hosszabb távon és mentori beavatkozástól mentesen is képes működni. A baráti kapcsolatokon túl a szerelmi kapcsolatok és párválasztás világában is fontos szerep juthat egy SNI-s fiatalokkal foglalkozó mentornak. Az ismerkedéstől az udvarlástól át a szerelem és a párkapcsolat fenntartásáig vagy éppen a szakítással járó krízisek kezeléséig terjedhet azoknak a témáknak a köre, amiben egy mentor hasznos és bizalmas tanácsadó lehet. A szexuális felvilágosítás, a biztonságos szex és a családtervezés is olyan – még a nem SNI-s fiatalok esetében is tabunak, kínosnak számító – témák, amelyek a fiatalok esetében az átlagosnál is nagyobb kihívást jelenthetnek (megjegyzés: noha a szexualitás iránti szükséglet elemi formájában a fentebb már tárgyalt fiziológiai szükségletek körébe tartozik, a szociális szükségletek körében is releváns lehet tárgyalása, amennyiben az érzelmi, párkapcsolati aspektusát is figyelembe vesszük). Végül: az informális társaságon túl, a formális (például civil szervezetbeli, munkahelyi) kapcsolatok facilitálása is mentori feladat lehet.

4. Tisztelet és önbecsülés iránti igény: amennyiben az SNI-s gyermekben a szociális környezet évek hosszú során át azt tudatosítja, hogy „fogyatékos vagy”, „kevesebb

vagy képes nálunk”, „béna vagy”, „nyomi vagy” stb. az önmagában is nyomasztó és fájó lehet. Amennyiben a gyermek önmagáról is negatívan gondolkodik, akkor még nagyobb a baj. A mentori feladat e szükséglet kielégítésében is megnyilvánulhat. Egyrészt meg kell találnia a gyermekben azokat az erősségeket, amelyekért: a) ő, mint mentor kifejezetten elismeréssel tarozik; b) amelyeket a gyermek is pozitívként építhet be énképébe és önértékelésébe; c) amelyek mások tiszteletét is kiválthatják. Ilyen erősség lehet a gyermeknek valamilyen területen (például tudományos, művészeti, sport, szakmai, szociális téren) megnyilvánuló különleges tehetsége, teljesítménye. A mentor segíthet ezeknek az erősségeknek a felismerésében, tudatosításában, s abban is, hogy erről a gyermek/fiatal számára jelentős társas környezet is tudomást szerezzen és elismeréssel adózzon.

5. Önmegvalósítás iránti igény: az önmegvalósítás lényege, hogy azzá váljunk, amivé válni szeretnénk. Ez érzékszervi, testi, értelmi és tanulási akadályozottság, pszichés problémák nélkül sem sikerül maradéktalanul mindenki számára. Az SNI-ből adódó hátrányok pedig értelemszerűen még nehezebbé teszik az önmegvalósítást. A mentor segíthet azonban reális, megvalósítható rövid és hosszú távú célok megfogalmazásában, s e célok eléréséhez támogatást, tanácsadói, menedzseri segítséget nyújthat. A tehetség kibontakoztatása, hasznosítása máskülönböző módon áll a szükséglettel. Ideális esetben azonban itt sem egy mentor-függő viszony kiépítése a végcél, hanem az, hogy a tehetséges SNI-s gyermek, fiatal a lehetőségekhez képest önállóan tudja saját magát menedzselni.

Sajátos oktatás igénye: az önmegvalósítási törekvések felé irányuló lépések egyike a formális vagy informális tanuláson át vezet. Az érzékszervi, értelmi stb. akadályozottságból eredően azonban problémás lehet az alapvetően nem sajátos nevelési igényűekre szabott képzésekbe történő bekerülés, bent maradás, vizsgázás. Az SNI-s tanulók formális oktatása szempontjából négy stratégiát ír le a gyógypedagógiai, pedagógiai szakirodalom (2. ábra):

- kirekesztés: az SNI-s gyermek nem részesül formális oktatásban.
- szegregáció: ebben az esetben a nem SNI-s társaktól szeparáltan, különálló intézményekben képződik az SNI-s gyermek (gondoljunk például a vakok általános iskolájára, a hallássérültek általános iskolájára stb.).
- integráció: SNI-s gyermek(ek) behelyezése nem SNI-s tanulók osztályába, ám elsődlegesen az SNI-s tanuló alkalmazkodik a befogadó környezethez.
- inklúzió: SNI-s és nem SNI-s gyermek(ek) olyan jellegű együttnevelése, ami során a befogadó környezet alkalmazkodik a tanulók sajátos nevelési igényeihez.

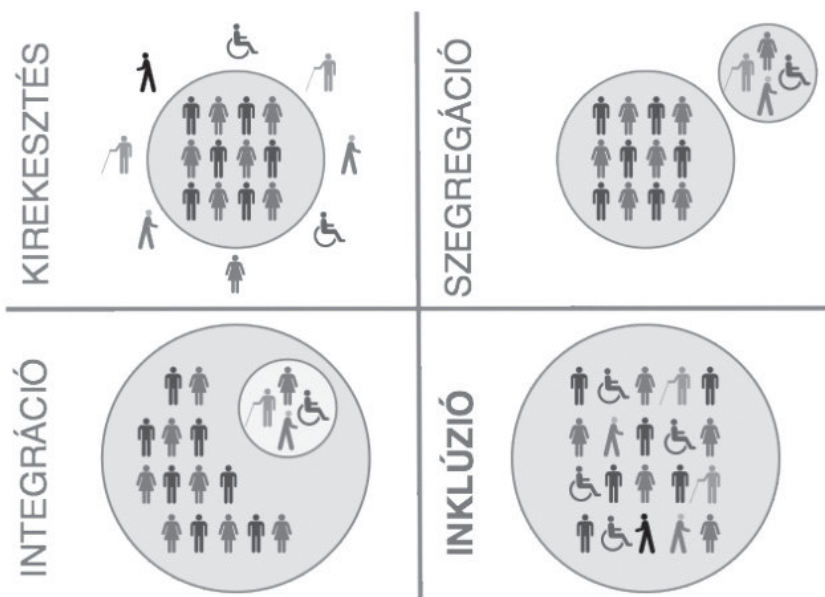
Annak eldöntése, hogy melyik oktatási stratégia ideális – attól függetlenül, hogy egyébként melyikkel értünk inkább egyet – elsősorban a mentorált egyedi, csak rá jellemző igényeitől függ. Noha napjainkban a korábbi, szegregációs elvű berendezkedéshez képest a köznevelési intézményeket elárasztó „integrációs cunami”-nak (lásd: Bánfalvy, 2008) lehetünk tanúi, nem igaz, hogy minden esetben az együttnevelés az egyetlen lehetséges és jó megoldás. Miként a nem SNI-s tehetségeknél is előfordul az iskolai követelmények magántanulóként történő teljesítése, úgy az SNI-s tanulóknál is lehetőség van erre. Például: a nem SNI-s sporttehetségek sűrű napi edzésprogramja olykor nem teszi lehetővé a hagyományos iskolába járást és ezért a magántanulói formát választ-

ják - a tehetséges parasportolóknál is adódhat hasonló helyzet. Ez végeredményét tekintve a kirekesztéshez hasonló helyzetet teremt: a tanuló nem vesz részt a formális intézményi nevelésben-oktatásban. Fontos megjegyezni, hogy azért csak hasonlóságról van szó, s nem teljes azonosságról, mert az intézmény részéről megnyilvánuló kirekesztéssel szemben az „önkéntes kirekesztés”-t megvalósító magántanulói formát a tanuló választja (nem pedig elszenved). Ha egy iskola nincs felkészülve például egy látás- és/vagy hallássérült gyermekkel való speciális törődésre (képzeljünk el siket-vak gyermeket egy 20 fős általános iskolai osztályban, ahol egy szem – gyógy-pedagógiai képzésben nem részesült – szaktanárnak kellene helytállnia), akkor megfontolandó, hogy nem akkor jár-e jobban a tanuló, ha sajátos nevelési igényeire kiképzett gyógy-pedagógus gárdával és tantervvel rendelkező intézményben részesül szegregált képzésben. Lehet persze sopánkodni, hogy így az SNI-s és nem SNI-s tanulók nem ismerik és szokhatják meg kölcsönösen egymást... Azonban, ha a realitás talaján szemléljük a helyzetet, akkor beláthatjuk, hogy a hazai nevelési intézmények döntő többsége nem az SNI-s tanulókra van berendezkedve. Ehhez még azt is vegyük hozzá, hogy az SNI-s tanulók ráadásul nem alkotnak homogéncsoportot, s a csoporton belüli változatosság az akadályozottság sokféle típusa alapján még nagyobb lehet, mint a nem SNI-s tanulók körében. Ez a heterogenitás pedig az átlagosnál is differenciáltabb

oktatást igényel(ne) attól a pedagógustól, aki alapvetően nem SNI-s tanulók nevelésére-oktatására van kiképezve. Ezen kívül pedig még az is lehet, hogy egy SNI-s tanuló kifejezetten ragaszkodik a szegregált képzéshez. Lehetnek persze olyan tanulók is, akik pedig kifejezetten ragaszkodnak az integrált/inklúziós neveléshez-oktatáshoz, s alkalmas is arra. Összefoglalva: az oktatási forma/intézmény megválasztása komoly dilemmát jelenthet a SNI-s gyermeknek és családjának – egy mentor pedig tárgyilagos információival, kapcsolati tőkéjével, gyermeknevelési és pedagógiai tapasztalataival, iskola- és pályaválasztási tanácsaival, valamint ügyintézésben nyújtott segítségével támogathatja SNI-s mentoráltját a formális nevelés-oktatás világában. Ezen túl a sajátos oktatáshoz kapcsolódó mentori feladat lehet: tanulásfejlesztés vagy ilyen jellegű tanácsadás; a nem formális keretek között történő önálló, autodidakta tanulás támogatása; egyéni fejlesztési tervek kidolgozása, megvalósítása (vagy annak koordinálása).

Irodalom:

- 2011. évi CXCV. törvény a nemzeti köznevelésről
- Bánfalvy, CS. (Szerk.), 2008. Az integrációs cunami. Tanulmányok a fogyatékos emberek iskolai és társadalmi integrációjáról. ELTE Eötvös Kiadó Kft., Budapest.
- Együttnevelés kampány. Letöltés: 2015.02.19. Web: <http://egyuttnevetunk.hu/features/kiket-erint/>
- Mező, K. (2014). A tehetséggondozás gyógypedagógiai aspektusai. In Tánzos, J.(Szerk.). Fejlesztő pedagógiai és pszichológiai tanulmányok I., Debreceni Egyetem Kiadó, Debrecen. 137-154.o.
- Mező, F.– Mező, K. (2015). Gyógypedagógiai problémákra érzékenyítő játékok (nemcsak óvodapedagógusoknak). In. Mező, K.(Szerk.). Játékkal a különleges bánásmódot igénylő gyermekekért. Bíbor Kiadó, Miskolc. 55-74.o.

2. ábra: A sajátos nevelési igényűek nevelésének-oktatásának lehetséges intézményi stratégiái (Forrás: Együttnevelés kampány)

A szerzők
a Debreceni Egyetem Gyermeknevelési és
Felnőttképzési Kar oktatói.